

Aktivity smerom k trvalo udržateľnému rozvoju

Aktivity na globálnej úrovni

Do 70. rokov minulého storočia sa otázky ekonomického rozvoja, sociálnej spravodlivosti a ochrany životného prostredia často chápali antagonisticky. Istým medzníkom v zmene chápania vzťahov medzi týmito aspektmi života ľudí bola **Konferencia OSN o životnom prostredí človeka**, ktorá sa konala v Štokholme v roku 1972, na ktorej boli prijaté zásady na zachovanie a zlepšenie života človeka a odporúčania pre medzinárodnú spoluprácu v oblasti životného prostredia. Skutočným medzníkom sa však stali až 80. roky. V roku 1983 prijalo Valné zhromaždenie OSN uznesenie k procesu prípravy environmentálnej perspektívy do roku 2000 a neskoršie obdobie, ktorým sa vytvorila Svetová komisia pre životné prostredie a rozvoj, ktorá sa neskôr stala známa ako **Brundtlandovej komisia**, pomenovaná podľa svojej predsedníčky Gro Harlem Brundtlandovej, bývalej ministerky životného prostredia a predsedníčky nórskej vlády. Brundtlandovej komisia bola vytvorená za účelom riešenia rastúcich obáv zrýchľujúceho sa poškodzovania životného prostredia a prírodných zdrojov a dôsledkov zhoršovania ekonomického a sociálneho rozvoja. Konkrétnejšie sa mala zamerať na navrhnutie dlhodobých environmentálnych stratégií, odporúčenie zahrnúť otázky životného prostredia do širších súvislostí spolupráce medzi rozvojovými a rozvinutými krajinami, ako aj na zváženie spôsobov a prostriedkov, ako by sa medzinárodná komunita mohla efektívnejšie venovať environmentálnym otázkam.

Komisia publikovala svoju správu v roku 1987 pod názvom **Naša spoločná budúcnosť** (Our Common Future) a po prvýkrát formálne zadefinovala pojem trvalo udržateľného rozvoja ako „rozvoja, ktorý naplňuje potreby súčasnej generácie bez toho, aby ohrozoval budúce generácie v plnení svojich potrieb“. Okrem toho významným príspevkom správy ku konceptu trvalo udržateľného rozvoja (TUR) bolo uznanie, že mnohé krízy planéty sú navzájom prepojené a vytvárajú vlastne prvky jednej krízy ako celku.

Publikovanie Brundtlandovej správy, ako aj aktivity jej komisie v širšom zmysle slova, položili základ prípravy na zvolanie prvého skutočného samitu, ktorý by sa zaoberal rozvojovými a environmentálnymi otázkami v globálnom meradle. Takýmto podujatím sa stala **Konferencia OSN o životnom prostredí a rozvoji v Riu de Janeiro v roku 1992** (UNCED), ktorá sa stala známa aj pod pojmom Samit Zeme. Táto konferencia sa stala dovtedy najväčším stretnutím hláv vlád a štátov v dejinách, ktoré poukázalo na všetky environmentálne a rozvojové problémy ľudstva a zároveň na priepastné rozdiely medzi bohatým Severom a chudobným Juhom. V Riu boli prijaté štyri základné dokumenty: (1.) Deklarácia z Ria, ktorá definovala 27 zásad zameraných na povinnosti štátov pri zachovaní života na Zemi, (2.) Dohovor o biologickej diverzite, (3.) Rámcový dohovor o zmene klímy a (4.) Agendu 21 ako program trvalo udržateľného rozvoja s výhľadom do 21. storočia, zaoberajúci sa ekonomickými, sociálnymi a environmentálnymi aspektmi rozvoja v globálnom meradle.

Okrem týchto dokumentov treba spomenúť aj pripravovaný Dohovor o lesoch, ktorý však nebol prijatý. Namiesto neho zúčastnené štáty prijali v Riu len právne nezáväznú Vyhlásenie o manažmente, ochrane a trvalo

udržateľnom rozvoji všetkých typov lesov.

Po Samite Zeme sa na celom svete rozbehol celý rad aktivít a iniciatív. Rozhodnutím Ekonomickej a sociálnej rady OSN roku 1993 vznikla **Komisia OSN pre trvalo udržateľný rozvoj** (CSD). CSD je medzivládny orgán, ktorého hlavnou úlohou je: i) hodnotiť pokrok dosiahnutý na medzinárodnej, regionálnej a národnej úrovni pri implementácii odporúčaní a záväzkov obsiahnutých v dokumentoch z UNCED, konkrétne v Agende 21 a v Deklarácii z Ria; ii) poskytovať politické a koncepčné usmernenia a možnosti budúcich aktivít súvisiacich s procesom po johannesburskom samite (2002, pozri ďalej) a iii) podporovať dialóg a budovať partnerstvá za účelom presadzovania TUR medzi vládami, v rámci medzinárodnej komunity a medzi hlavnými skupinami identifikovanými v Agende 21 ako kľúčovými aktérmi, ktorí hrajú kľúčovú rolu pri prechode k TUR. Kľúčovým zasadnutím CSD bolo štvrté zasadnutie v roku 1996, na ktorom bol prijatý súbor 132 ukazovateľov TUR, na základe ktorého by mali členské štáty vyhodnocovať výsledky dosiahnuté v oblasti smerovania k TUR a v plnení Agendy 21.

Desať rokov po Samite Zeme sa v septembri 2002 uskutočnil v juhoafrickom Johannesburgu **Svetový samit o trvalo udržateľnom rozvoji (WSSD)** za účasti približne 100 lídrov a zástupcov zo 193 štátov. Ďalej sa na WSSD zúčastnilo niekoľko tisíc predstaviteľov mimovládnych organizácií, podnikateľských subjektov a ďalších skupín. Hlavnými výstupmi zo samitu boli Politická deklarácia a Johannesburgský plán implementácie, ktorý obsahuje záväzky na urýchlenie implementácie TUR na všetkých úrovniach. Konkrétnejšie sa venuje takým oblastiam, ako sú eradikácia chudoby, zmena neudržateľných modelov výroby a spotreby, ochrana a manažment prírodných zdrojov ako základne ekonomického a sociálneho rozvoja, TUR v globalizujúcom svete, problematike zdravia a TUR, ako aj otázkam TUR v jednotlivých regiónoch sveta. Okrem toho plán implementácie vyzýva, aby sa veľký dôraz kládol na: vyrovnanú integráciu troch pilierov TUR (ekonomického, sociálneho a environmentálneho); monitorovanie pokroku v implementácii prostredníctvom širokej výmeny skúseností a poznatkov; posilnenie prepojení medzi globálnymi, regionálnymi a národnými aktivitami; inovačné metódy práce; širšiu účasť zainteresovaných subjektov a podobne. Pokiaľ by sme chceli hovoriť o konkrétnejších cieľoch definovaných na WSSD, možno ich zhrnúť takto: znížiť počet ľudí bez prístupu k bezpečnej pitnej vode na polovicu do roku 2015; zvýšiť prístup k moderným energetickým službám; zvýšiť energetickú účinnosť a využívanie obnoviteľných zdrojov energie; zvrátiť súčasné trendy degradácie prírodných zdrojov; výrazne znížiť straty biodiverzity do roku 2010 a zastaviť pokles zásob rýb;

Liptovská Teplička (foto: Lucia Vačková)

minimalizovať škodlivé efekty chemikálií; vypracovať desaťročný rámec programov trvalo udržateľnej spotreby a výroby; začať implementovať stratégie TUR do roku 2005 vo všetkých krajinách.

TUR a Európska únia

Na úrovni Európskej únie možno konštatovať, že prvým výraznejším medzníkom v aplikácii politiky TUR bol **Piaty environmentálny akčný program (5EAP)**, ktorý bol prijatý na obdobie rokov 1993 – 2000 a ktorý aj vstúpil do povedomia odbornej verejnosti pod názvom *Smerom k trvalej udržateľnosti*. Zamerail sa na dlhodobšie ciele a globálnejší prístup k riešeniu problémov.

Na základe hodnotení implementácie 5EAP prijala EÚ v roku 2002 **Šiesty environmentálny akčný program (6EAP)**, ktorý potvrdil princípy TUR ako nosné princípy environmentálnej politiky EÚ. Jeho prioritnými oblasťami sa stali i) zmena klímy, ii) príroda a biodiverzita, iii) životné prostredie a zdravie a iv) trvalo udržateľné využívanie prírodných zdrojov a nakladanie s odpadmi.

Kľúčovým dokumentom sa stala **Stratégia trvalo udržateľného rozvoja EÚ (EU SDS)**, prijatá Európskou radou v roku 2001 v Göteborgu. Tú v roku 2002 s výhľadom Svetového samitu o TUR v Johannesburgu (2002) doplnila o vonkajší rozmer Európska rada v Barcelone. Hlavnými hrozbami TUR podľa EU SDS sú i) globálne otepľovanie a klimatické zmeny, ii) zdravie ľudí, iii) chudoba a sociálna exklúzia, iv) tlaky na prírodné zdroje - biodiverzita, odpady, pôda, v) starnutie obyvateľstva a demografia a vi) doprava a nerovnovážny priestorový rozvoj. Pri strednodobom hodnotení uplatňovania EU SDS sa konštatovalo, že neudržateľné trendy, pokiaľ ide o zmenu klímy a využívanie energie, hrozby pre verejné zdravie, chudobu a sociálne vylúčenie, demografický tlak a starnutie, hospodárenie s prírodnými zdrojmi, stratu biodiverzity, využívanie pôdy a dopravu, stále pretrvávajú a nové výzvy vznikajú. So zreteľom na tieto skutočnosti prijala Európska rada minulý rok **Obnovenú stratégiu trvalo udržateľného rozvoja EÚ** (pozri prílohu, s. 4 - 8), ktorá definuje ciele v týchto oblastiach: i) zmena klímy a čistá energia, ii) trvalo udržateľná doprava, iii) trvalo udržateľná spotreba a výroba, iv) zachovanie prírodných zdrojov a hospodárenie s nimi, v) verejné zdravie, vi) sociálne začlenenie, demografia a migrácia a vii) chudoba vo svete a výzvy TUR.

Aktivity Slovenskej republiky

Medzinárodné aktivity v oblasti rozpracovávanía konceptu TUR sa, samozrejme, odrazili aj na aktivitách realizovaných na Slovensku. Už v roku 1992 bol prijatý zákon o životnom prostredí (17/1992), ktorý prvýkrát na Slovensku formálne zadefinoval TUR. Slovenská republika súhlasila s prístupom k Deklarácii z Ria a k Agende 21 uznesením vlády SR z 8. septembra 1992 č. 118, v ktorom uložila všetkým ministrom a vedúcim ostatných ústredných orgánov štátnej správy SR „využiť výsledky UNCED a zapracovať ich do programov nimi riadených rezortov“. Uplatňovanie zásad TUR sa v podstate premietlo aj do čl. 55 Ústavy SR č. 460/1992 Zb. a do Európskej dohody o pridružení uzatvorenej medzi Európskymi spoločenstvami a ich členskými štátmi na strane jednej a SR na strane druhej (Luxemburg 1993).

V intenciách dokumentov z UNCED sa začala pripravovať **Stratégia štátnej environmentálnej politiky**. Návrh prvej slovenskej Stratégie, zásad a priorít štátnej environmentálnej politiky schválila vláda SR 7. septembra 1993 uznesením č. 619 a Národná rada SR všetkými hlasmi 18. novembra 1993 uznesením č. 339. Stratégia vychádza zo zhodnotenia súčasnej environmentálnej situácie SR a vo svete, teda z určitých vnútorných a vonkajších podmienok. Podľa tejto stratégie rozvoj starostlivosti o životné prostredie v SR, ako neoddeliteľnej súčasti celkového rozvoja spoločnosti, jej ekonomických a sociálnych potrieb závisí od predchádzania vzniku hlavných

príčin poškodzovania životného prostredia a odstraňovania jestvujúcich hlavných príčin a negatívnych dôsledkov poškodzovania životného prostredia.

Na tento základný koncepčný dokument nadviazal v roku 1996 Národný environmentálny akčný program (NEAP I) a v roku 1999 NEAP II, ako dokumenty rozpracovávajúce priority a ciele environmentálnej politiky do podoby konkrétnych opatrení zameraných na zlepšenie stavu životného prostredia. Principiálnymi stavebnými prvkami NEAP II boli uplatňovanie zásad TUR a obsahové i časové dosiahnutie *acquis communautaire* v oblasti životného prostredia.

V reakcii na rozhodnutia a odporúčania Komisie OSN pre TUR sa v roku 1999 začali prípravné práce na Národnej stratégii trvalo udržateľného rozvoja (NSTUR) ako zásadného prierezového rozvojového dokumentu SR. NSTUR, schválená vládou SR v roku 2001 a Národnou radou SR v 2002, definuje TUR ako cielený, dlhodobý (prieběžný), komplexný a synergický proces ovplyvňujúci všetky oblasti života (duchovná, sociálna, ekonomická, environmentálna a inštitucionálna), odohrávajúci sa na viacerých úrovniach (miestna, regionálna, národná, medzinárodná) a smerujúci prostredníctvom uplatňovania praktických nástrojov a inštitúcií k takému modelu fungovania spoločnosti, ktorý kvalitne uspokojuje materiálne, duchovné a sociálne potreby a záujmy ľudí, pričom rešpektuje hodnoty prírody a neprekračuje medze únosnej zaťažiteľnosti (kapacity) prírody, resp.

krajiny a jej zdrojov. Spolu s NSTUR vláda v roku 2001 prijala aj uznesenie, ktorým zaviazala rezortných ministrov implementovať ciele a princípy TUR v rezortných stratégiách, politikách a plánoch, ako aj v hlavných legislatívnych predpisoch, ktoré sa v období rokov 2001 - 2005 pripravovali.

Na obdobie rokov 2005 - 2010 vláda SR prijala prvý **Akčný plán trvalo udržateľného rozvoja**, schválený uznesením vlády SR č. 574/2005 (pozri prílohu, s. 9 - 16), ktorý stanovuje ciele na toto obdobie. Odpočet plnenia úloh sa koná každý rok v marci. Čo sa týka environmentálneho piliera, akčný plán sa zameriava najmä na ciele, ktoré sú v súlade, respektíve podporujú ciele a opatrenia obsiahnuté v ďalších strategických dokumentoch relevantných pre rezort životného prostredia, a to najmä v Národnom strategickom referenčnom rámci pre čerpanie zo štrukturálnych fondov EÚ na obdobie 2007 - 2013, Stratégii konkurencieschopnosti a jej akčných plánoch a v Národnom programe reforiem, ktorý nadväzuje na Lisabonskú stratégiu v SR. Konkrétne ide o presadzovanie moderných environmentálnych technológií, urbánnu obnovu a regeneráciu územia (počíta sa s vypracovaním Vodného plánu Slovenska a plánov manažmentov povodí), podporu znižovania tvorby odpadov a opatrenia na znižovanie energetickej náročnosti ekonomiky Slovenskej republiky, ochranu a racionálne využívanie prírody a krajiny a pod.

František Koločány

Odbor environmentálnej politiky MŽP SR

15. zasadnutie Komisie OSN pre trvalo udržateľný rozvoj

Najvýznamnejšou udalosťou v medzinárodnom meradle v oblasti trvalo udržateľného rozvoja bolo nepochybne 15. zasadnutie Komisie OSN pre trvalo udržateľný rozvoj (CSD15), ktoré sa konalo od 30. 4. do 11. 5. 2007 v New Yorku. Išlo už o štvrté zasadnutie CSD od prijatia mnohoročného programu na CSD11 v roku 2003. Tento mnoholetý program vytvoril štruktúru práce CSD založenú na dvojročných implementačných cykloch, pričom prvý rok cyklu je hodnotiaci rok a druhý rok je rokom prijímania politických rozhodnutí a odporúčaní. Každý dvojročný cyklus sa zaoberá vybranými tematickými okruhmi.

CSD15 bol teda rokom prijímania politických odporúčaní a rozhodnutí v oblastiach znečisťovania ovzdušia, energetiky, priemyselného rozvoja, zmeny klímy a v prierezových otázkach týchto tém. V pracovných skupinách sa rokovalo o texte hlavného dokumentu, s cieľom identifikovať politické rozhodnutia o praktických opatreniach so zameraním na urýchlenie implementácie prijatých záväzkov. Negociačný dokument predložil na rokovanie predseda CSD15 Abdullah bin Hamad Al-Attiah (Katar). Návrh tohto dokumentu mal slúžiť na identifikovanie politických možností, opatrení a krokov na urýchlenie implementácie záväzkov v oblastiach tém CSD15. Napriek úpornej snahe sa však nepodarilo dosiahnuť kompromis medzi jednotlivými zoskupeniami štátov, pretože Európska únia a Švajčiarsko odmietli text záverečného dokumentu, keďže neriešil nastolené problémy a nereflektoval ani na medzinárodné očakávania.

Čo sa týka postojov Európskej únie, tieto boli formulované v priebehu celého roka pred CSD15 v rámci rokovaní pracovnej skupiny Rady EÚ pre medzinárodné environmentálne otázky, a to: v oblasti energetiky EÚ presadzovala, aby výstupy CSD15 zahŕňali časovo termínované ciele pre energetickú účinnosť, obnoviteľné zdroje energie a prístup k energii, mechanizmus kontroly a revidovania v

rámci zasadnutí CSD v rokoch 2010/2011 a 2014/2015, ako aj kompiláciu národných a regionálnych záväzkov a cieľov. V oblasti znečisťovania ovzdušia a atmosféry EÚ podporila vytvorenie dobrovoľných usmernení pre letectvo a námornú dopravu. Pokiaľ ide o priemyselný rozvoj EÚ vyjadrila potrebu výraznejšieho výskumu v oblasti čistejších technológií a opatrení na stimulovanie dopytu po nich. Napokon, čo sa týka zmeny klímy, EÚ zdôraznila naliehavú potrebu dohody pre obdobie po roku 2012 a svoj nezávislý cieľ znížiť emisie skleníkových plynov do roku 2020 o 20 % v porovnaní s úrovňou z roku 1990.

Zo zaujímavejších vystúpení ostatných krajín možno vybrať tieto: Niektoré krajiny poukázali na potrebu ďalšieho výskumu v oblasti jadrovej energie, čo oponovali mimovládne organizácie. Ekonomická a sociálna rada západnej Ázie poukázala na potrebu kompenzácií za straty spôsobené opatreniami priemyselne vyspelých krajín v oblasti zmeny klímy, podobný postoj zaujala aj Organizácia arabských krajín vyvážajúcich ropu. Niektoré delegácie poukázali na potrebu posilnenia úlohy žien v oblasti politik a programov zmeny klímy a zdôraznili, že otázky zmeny klímy majú aj svoj etický a morálny rámec. Iné delegácie zase poukázali na nečestné praktiky ropných spoločností v krajinách produkujúcich ropu. Viaceré delegácie poukázali na to, že popri vývoji obnoviteľných zdrojov energie treba úsilie venovať aj zvyšovaniu účinnosti využívania fosilných palív. Malé ostrovné štáty zdôraznili problematiku katastrof spojených so zmenou klímy a potrebu vytvorenia informačnej siete so zameraním na bezpečnostné aspekty.

Skupina G77/Čína navrhla reflektovať naliehavosť zmeny klímy, špeciálne ohrozenie rozvojových krajín, otázku adaptácie a zmierňujúcich opatrení, ako aj zodpovednosť z hľadiska histórie (t. j. nerovnomerné prispievanie rôznych krajín k vzniku problému zmeny klímy). Rozpory

sa objavili v potrebe rokovanií o záväzkoch pre obdobie po roku 2012, ktoré navrhla EÚ, a proti čomu vystúpili napríklad USA a Japonsko. Podobný rozpor medzi EÚ a USA vznikol aj v otázke, či má byť v preambule záverečného dokumentu odkaz na záväzok rozvinutých krajín venovať 0,7 % HDP na oficiálnu rozvojovú pomoc. Čo sa týka energetiky, objavili sa neoficiálne názory, že EÚ svojimi návrhmi (najmä v oblasti využívania obnoviteľných zdrojov) vytvára napätie medzi EÚ a producentmi ropy a plynu a že nerealisticky znižuje jasnú dominanciu fosilných palív v blízkej budúcnosti.

Ako už bolo spomenuté v úvode, vzhľadom na rôzne postoje krajín, respektíve zoskupení krajín, záverečný dokument nebol prijatý. Hoci mnoho delegácií privítalo text ako užitočné východisko pre ďalšie rokovania, bolo veľa delegácií, ktoré sa snažili vložiť ďalšie časti textu, alebo rozpracovať niektoré otázky detailnejšie (EÚ, G77/Čína). S týmito snahami nesúhlasili iné delegácie, ktoré sa snažili dosiahnuť čo najstručnejší a najkompaktnejší text (napríklad USA, Austrália, Kanada). Keďže nešlo o možnosť dosiahnuť dohodu i napriek tomu, že sa rokovalo aj počas segmentu na vysokej úrovni, predsedajúci Al-Attiah predložil na záver revidovaný text na základe princípu „ber alebo nechaj tak“. Takýto kompromisný text však odmietli EÚ a Švajčiarsko, takže CSD15 sa skončilo bez záverečného výstupu. Napriek celkovému neúspechu CSD15 niektorí delegáti poukázali na „zabudnutý“ aspekt CSD, ktorým je bohatstvo diskusií, intelektuálne provokatívne sprievodné podujatia, výmena skúseností a poznatkov, dialóg s občianskou spoločnosťou, stimulačný efekt medzisektorového dialógu v rámci vládneho sektora, no a napokon aj vzdelávací charakter dialógu medzi ministrami rôznych krajín a rezortov.

František Koločány